

BİR PROSOSYAL DAVRANIŞ KAYNAĞI OLARAK ÖZGEÇİ MOTİVASYONUN İLGİLİ ALAN YAZINI İŞİĞİNDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Nurgül YAVUZER*

ÖZ

Bu çalışmada, farklı disiplin alanlarının konularından biri olan prososyal davranışlar ve bu davranışların kaynağı olarak özgeci motivasyon kavramı değerlendirilmektedir. Bu amaçla, bir kişinin kendi çıkarına dayanmayan bir motivasyona sahip olup olmadığı, başkalarının iyiliği için böyle bir motivasyona sahip olmak mümkünse bile insanların özgeci davranış davranmayacakları ve eğer varsa bunların iç kaynaklarının ne olduğuna dair sorulara yanıt aranmıştır. Çözümlemelerde, öncelikle yardım etme davranışlarının ve özgecilik kavramının açıklanmasında literatürdeki kavramsallaştırılma süreçleri içinde nasıl oluştuğuna ilişkin olarak Platon ve Kant'tan başlayarak konunun önemli araştırmacılarının görüşleri ortaya konmuştur. Değerlendirme, özgeci motivasyonu diğer formları dahil edilmek suretiyle gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, özgeci motivasyonu harekete geçiren önemli unsurların olduğu ve en önemli unsurun empatik kaygı olduğu görülmekte, ayrıca özgecilik kavramının gelişim ve eğitim paradigmaları içinde yer almasının önemi ve yardımsever olmanın öğretilebileceği anlaşılmaktadır. Makalede son olarak probleme ilişkin perspektif ve öneriler sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: prososyal davranışlar, yardım etme davranışları, özgecilik, empati-yardım etme hipotezi, özgeci motivasyon, ahlak psikolojisi

EVALUATION OF ALTRUIST MOTIVATION, A SOURCE OF PROSOCIAL ATTITUDE, IN THE LIGHT OF LITERATURE CONCERNED

ABSTRACT

This study has intended to evaluate the pro-social attitudes, one of the subjects of different disciplinary fields, and the concept of altruist motivation as the source of these attitudes. For this purpose, answers have been sought for to the questions of whether one has a motivation not depending on his/her own benefit, whether they will behave selflessly even if it is possible to have such a motivation for the good of others and what are their inner sources, if any. In the analyses, the views of the important research from Plato and Kant regarding the way the attitudes of helping and how the concept of altruism

* Yrd. Doç. Dr., Nişantaşı Üniversitesi Psikoloji Bölümü, İstanbul-Türkiye,
yavuzernurgul@gmail.com

have emerged in the conceptualization processes in literature have been given. The evaluation has been conducted by including the altruist motivation as well as its other forms.

As a result, it is seen that there are important points that trigger the altruist motivation and the most important point is emphatic concern; also, it is understood that the importance of the fact that the concept of altruism should take place in development and education paradigms and that one should be benevolent can be taught. Lastly, perspectives and recommendations on the problem have been listed.

Keywords: *prosocial behavior, helping behavior, altruism, empathy-helping hypothesis, altruistic motivation, moral psychology*

1. GİRİŞ

Bu çalışma, prososyal davranışların kaynaklarından biri olan özgeci motivasyonun ilgili yazın kapsamında değerlendirilmesidir. Bu amaçla, insanın temel olarak ontolojik varlığının bencillik (selfishness) ya da özgeciliğe dayanıp dayanmadığı, bu niteliklerin bir kişilik özelliği olarak kalıtım ya da çevresel faktörlerle kazanılıp kazanılmadığı, kendi çıkarına dayanmayan bir motivasyona sahip olmakla birlikte özgeci davranıp davranmayacağı, bunların iç kaynaklarının ve psikolojik temelinin ne olduğuna dair sorulara yanıt aranmıştır. Soruların yanıtları arandığında insanın bencil olmayan kaygularının motivasyon kaynaklarının neler olabileceğine ilişkin görüşler felsefe ve 19. yüzyıl sonrası sosyal psikoloji disiplinlerinin inceleme konusunu oluşturmaktadır. Disiplinlerin bu tür sorgulamaları daha mutlu ve ahlaklı dünya tasavvuru sonucu ortaya çıkmıştır ve pek çok disiplini içine alacak şekilde incelenmektedir. İlgili yazın taraması modelinde geliştirilen bu çalışmadaki değerlendirmeler yalnızca psikoloji disiplini içinde değil; kişisel çıkarlar ile ahlaki davranış arasındaki ilişkiyi ele alan ilk filozoflardan Platon ve iyi istenç kavramını geliştiren Kant gibi düşünürlerin görüşleri, sosyal bilimlerdeki çalışmalarda özgeci motivasyon kavramının hipotezleri ve bu hipotezlerin test edildiği deneysel çalışmaların tartışıldığı literatür bilgilerine yer verilerek suretiyle gerçekleştirilmiştir. Buna göre; 1- İnsan doğasının bir parçası olan kişisel çıkarlar var olmakla birlikte, başkalarına karşı hissedilen şefkat duygusunun yardım etme motivasyonunu tetiklediği 2- Antropologların çalışmalarında ise özgeciliğin insan evriminde önemli bir faktör olduğu ve özgeci davranışları etkileyen duygusal eğilimlerin genetik bileşenlerinin olduğu 3- yardım etme davranışında ki nihai hedeflerin ve özgeciliğin var olup olmadığının sorgulandığı

deneySEL çalışmalarda motivasyon kaynağı olarak empatik kaygının olduğu 4- ayrıca özgeci motivasyonun empatik kaygı dışında kaynakları olup olmadığı sorusunun değerlendirilmesinde özgeci kişilik için ahlaki muhakeme ve içselleştirilmiş prososyal değerler, olumlu benlik kavramı oluşturma gibi kaynaklar bildirilmiştir. Bu çalışma, alan yazınına takip etmekte olan psikoloji, eğitim ve sosyal bilimler alanında çalışanların uygulama ve araştırmaları için kaynak olması açılarından önemli görülmektedir.

Özgeci motivasyon hakkındaki sorular temel olarak insan doğası hakkındadır. Nitekim psikologlar özgecilik kavramını hangi faktörlerin özgeci davranışları azalttığını veya arttırdığını da göstermek için incelemişlerdi. Bu çalışmalarda özgeci davranışı etkileyen psikolojik sistemin bileşenlerini tanımlamak için, özgeci insan davranışının işlevi ve bu davranışın altında yatan psikolojik detayların açıklanabilmesi amaçlanmıştı (Nadelhoffer ve Nichols, 2010).

Bir başkasının yararına olan davranışlar, toplum yanlısı davranış, yardım etme davranışı ve özgecilik olarak nitelenmektedir. Sözü edilen “yardım etme davranışı”, “toplum yanlısı davranış”, ve “özgecilik” zaman zaman birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılmakla birlikte konu ile ilgili literatür incelemesinde tarzlarında farklılıklar tanımlanmaktadır. Örneğin sosyal psikolojide toplum yanlısı davranışların tanımında belirleyici faktörün toplumsal perspektif olduğu düşünülür (Aronson, Wilson ve Akert, 2010; Batson ve Powel, 2003; Hogg ve Vaughan, 2014; Kağıtbaşı ve Cemallar, 2014). Hiyerarşik olarak prososyal davranışlar kapsayıcı, yardım etme davranışı ile özgecilik onun alt kategorisinde yer alır. Bunların içinde özgeciliğin kavramsallaştırılması belli süreçler içinde oluşmuştur. Örneğin; Comte 19. yüzyılda özgeciliği “başkaları için yaşama eğilimi” olarak tanımlayarak geliştirmişti. Sosyal bilimlerde gerçekleştirilen yakın zamandaki çalışmalar, Kant’ın kişisel çıkar nosyonunu tam anlamıyla reddetmezken, çoğunlukla yardım davranışına katkıda bulunabilecek diğer faktörler üzerine odaklanmaktadır (Karadağ ve Mutaflar, 2009). Özgeciliğin, insanın kendisini iyi ve erdemli hissetmesi gibi kişiseldllerinin olması, motivasyon kaynaklarının incelenmesini önemli kılmaktadır. Disiplinler arası araştırmaları birleştirerek özgeci motivasyonları tartışmasının, konu ile ilgili yapılacak araştırmalar için farklı bakış açılarının gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Özgeciliği

motivasyon açısından veya davranışlar açısından tanımlamak klasik bir problemdir. Konuyla ilgili bilimsel kaynaklarda, bu kavrayışların, özünde birbirini tamamladığı ve birbirlerini zenginleştirdiği açıklanmaktadır.

Filozofların yüzyıllar önce dile getirdiği bir noktayı psikoloji disiplini kabullenmeye yönelmiştir. Winnicott (1971) “ben bakarken bana da bakılıyor ve bu şekilde var oluyorum” tespitinde bulunuyor (akt., Juannidis, 2013). Bu tespit geriye dönük baktığımızda antik çağ düşünürlerinin tespitlerini anımsatmaktadır.

1.1. Felsefenin Açıklamaları

Platon, kişisel çıkarlar ve ahlaki davranış arasındaki ilişkiyi ele alan ilk filozoflardandır. Devlet’te konu ile ilgili çarpıcı bir düşünce önermektedir; Gyges’in hikâyesi, insanlara, kendilerine yardım ettiğimizde onlardan faydalandığımız için veya onlara yardım etmezsek başkalarının hakkımızda neler düşüneceğinden kaygı duyduğumuz için iyi davrandığımızı ileri sürer. Platon’un Alkibiades I’de “göz kendini görmek istediğinde bir göze bakmalı ve ruh kendini tanımak istediğinde bir ruha yönelmeli” ifadeleri gibi Aristoteles de, “Kişinin kendini tanınması ne kadar hoş olursa olsun, bunu dostu olmadan başaramaz. Bu yüzden olgun bir kişinin kendisini tanınması için dostlara ihtiyacı vardır” demiştir. Yüzyıllık felsefe ve psikoloji (özellikle psikanalitik) literatürünün, kısmen farklılaşmakla birlikte şimdiki zamanda yaşamaya devam ettiğini görürüz. Freud’da bu fikri doğrular şekilde; “geniş kapsamlı psikanalitik araştırmalar, filozofların uzun süre önce, sezgileriyle tanıdıkları gerçekleri doğrulamakla yetinmektedir” demiştir (Jonndis, 2013). Nitekim Oidipus kompleksinin kalıntısı ve mirası olan süperego, Kantçı terminolojiyle düşünürsek, “içindeki ahlak yasasının” çekirdeği olarak değerlendirilebilir (Yıldız, 2015). Felsefi inceleme alanında, iki kişinin buluşmasının kökü antik çağa uzanır. Yüz/Persona’nın Yunanadaki karşılığı; ötekinin gözleri önünde durmak anlamına gelir ve muhtemelen “ben kendimi ancak öteki aracılığıyla bilebilirim” anlamını içerir. Platon, İnsanın Doğası Üzerine başlıklı diyalogunda bu ifadeleri şu şekilde formüle ediyor: “Bir başkasının gözüne bakan kişinin yüzünün o gözde bir ayna karşısındaymışçasına göründüğünü gözlemişsindir. Bu bakan kişinin imgesidir. Ve ruh da sevgili Alkibiades’in eğer kendini bilecekse, mutlaka ki bir ruha bakmalıdır (Joannidis, 2013).

Adorno (2012), etik kavramının aslında ahlakın vicdan azabı olduğunu ve Kant'ın ahlaki kavramlarının bize sağlam bir içgörüyü ulaşmamızı sağladığını söylüyor. Adorno, Kant'ın etiğinin temel sorununun bu olduğunu iddia eder. O'na göre ahlak sorunu denen sorunu oluşturan şey evrensel çıkar ile bireysel çıkarlar arasında ki örtüşme diyebileceğimiz toplumsal sorundur. Bunun önemli oluşunun nedeni ise; her türlü ahlak ve etik davranış fikrinin eylemde bulunan bir "ben" ile bağlantılı olması gerektiği içindir.

Kant (1724-1804) eylemlerin ahlak bakımından değeri yargılandığında, insanın başvuracağı bir kavram arıyordu (1785-1898). Bulduğu kavram iyi istenç oluyor. Kant iyi istenç kavramını çözümlenmekle işe başlar. En yüksek değerin bu olduğunu söyler. Başka yüksek değerlerde vardır ama bunlar duruma göre kötü olabilir. Örneğin: anlama yetisi, düşünme yeteneği, yüreklilik, kararlılık, yargılama gücü iyi ve istenmeye değer şeylerdir; ama bu doğa vergisi şeyleri kötüye kullanan bir istenç oldu mu, bunlar da zararlı ve kötü olur. Bir eylemin ahlaksal değeri, arkasındaki düşünüştedir. Eylemleri meydana getiren istençteki düşünüşdür; bu düşünüş durumlar gerektirdiği zaman kendisine uygun olan bir eyleme geçer. Kant, iyi istenç kavramını aydınlatmak için ödev kavramına başvurur ve bir eylemin ahlaksal değerini doğrudan doğruya ödev bilincinin kendisine dayandırır. Bir eylemi kendi başına iyi yapan da o eylemin herhangi bir eğilimden değil, ödevden gelmesidir. Ödev de bir eylemin zorunlu olarak, yasa karşısındaki saygıdan doğmasıdır. Akıllı olması yalnızca insana gerçek insan değerini vermeye yetmez; çünkü insan aklını mutluluğun hizmetine koyabilir. Ödevde uygun eylemleri incelemek ve bunlar arasında eğilimden çıkanlarla ödevden çıkanları göstermek için örnekler verir: Doğal eğilim olarak sevgi kendiliğinden vardır, bizim istencimize bağlı değildir, öyleyse buyurulamaz da. Hiç kimse kimseyi bir buyrukla sevmez. O halde eğilim anlamında yakın sevgisi bizim ödevimiz olamaz, tam tersine istencin *başkalarına iyilik etmeye* hazır olması anlamında yakın sevgisi bizim ödevimizdir (Akarsu, 1999; Yıldız, 2015).

Eğilimden gelen sevgi duyumlarla ilgilidir, ahlaksal sevgi ise istençle ilgilidir. Buyurulan sevgi bu sevgidir. Ödev, istence buyurulan şeydir. İnsanın değer yaratabilmesi için kendi kendisiyle mücadeleye girmesi gerekecektir. Çünkü insan, spontan bir iyi olma çizgisinde sürekli kalmaz. İnsan bir ayağı gazda bir ayağı frende bir sürücü gibidir. Aynı zamanda o arkadan itelenen önden çekilen bir varlıktır.

Aristoteles'te mutluluk, erdemde mutluluk; Kant'ta mutluluk ahlak yasası altında mutluluktur. Örneğin, ödevden doğan eylem kişiye önce acı verebilir ama bu acı bir süre sonra “kendine saygıya” dönüşür. Bu iç doygunluk ahlak yasası altında mutluluktur (Yıldız, 2015). Biz, özgecilerik problemini Kant'ın ahlak felsefesi açıklamalarının içinden bu şekilde kavrayabiliriz.

1.2. Sosyal Bilimlerdeki Çalışmalarda Özgecilerik

1.2.1. T. Hobbes

Hobbes (1588-1679), Leviathan adlı eserinde insan varlığını yaşam süresince yalnız, zavallı, çirkin yanlarının olduğunu bildirmekteydi. Bu çalışmanın problemi olan prososyal davranışın kaynağı olarak özgecilerik içsel kaynakları olan özgeci motivasyonun değerlendirilmesinde, Hobbes'u başlangıç olarak kabul etmemiz gerekir. Gerçekten özgeci olan hiçbir motivasyonun olamayacağına ilişkin görüşler, O'nun Leviathan adlı eserinde ortaya koyduğu görüşleriyle güçlü bir biçimde özdeşleşmiştir.

Hobbes'un görüşüne göre, bunlar tek başına yaşayan insanlara değil toplum içerisinde yaşayan insanlara dair özelliklerdir. Kişilerin kendileri kadar akıllı olabileceklerine inanmamak insanın doğasında vardır. Bu fikir, insanların bu açıdan birbirlerinden farklı olmaktan ziyade birbirleri ile eşit olduklarını kanıtlamaktadır. İnsan doğasında kavganın üç temel sebebi vardır: Rekabet; kazanç elde etmek için, özgüvensizlik; güvenlik elde etmek için ve zafer, itibar elde etmek içindir. İnsanları barışa yönlendiren duygular; ölüm korkusu, rahat bir hayat için gerekli olan şeylere yönelik arzu ve bunları çalışarak elde etme umududur. Hobbes, Leviathan'da; hiç kimsenin kendisine bir iyilik gelmesinin dışında bir amaçla kimseye bir şey vermeyeceğini söyler. Bu durum insanlar arasında uyumun olmasına neden olur. Bu nedenle insanlar hep savaş durumunda kalacaktır (Hobbes, 2010). Spinoza, Hobbes'un takipçisidir. Bu vahşi türden bir dünyadır ve bu filozoflar, siyasi alanla da karşılaşır. Siyasi alanla karşılaşmaları, eşit varlık, anti-hiyerarşik varlık görüşüne dayanır. Düşünme tarzları birinin yönettiği, ötekilerin itaat ettiği bir bağıntı değildir. Güçler eşit olmasa da her biri varlığında direnir böylelikle gücünü etkili kılar. Böylece varlığın kendisi eşitlenir, sonrasında; varlıklar arasında farkların olması engellenmemiş olur ve “en iyilerin” var olduğu fikri, yeniden yapılandırılır (Deleuze, 2008).

1.2.2. J. Butler

Butler (2010), tamamıyla kişisel çıkarlara bağlı olan bu insan motivasyonu görüntüsünü tamamen reddeder. Hobbes'un şefkat gibi duyguları kişisel çıkarlar (self-interest) açısından açıklamasına açıkça meydan okur. Psikolojik egoizm fikrine de meydan okur. Butler'a göre kişisel çıkar doğamızın bir parçasıdır ama tüm eylemlerimiz kişisel çıkarlardan kaynaklanmaz. Burada önemli olan, bir kişinin kendi çıkarlarına yönelik eylemleri ile böyle olmayan eylemleri arasındaki ayırmadır. Butler, "başkalarının çıkarlarını önemsememizde ve onların çıkarları ile ilgilenmemizde tuhaf veya açıklanamaz bir şey yoktur. Eğer kendimize olan sevgimizin yanı sıra herhangi bir keyif veya iç prensip varsa neden bize benzeyen varlıkların iyiliğine yönelik bir sevgimiz olmasın ve neden bu sevgiden aldığımız keyif bizi mutlu etmesin" diye yazar. "Toplumun iyiliği ile kişisel iyilik arasında bir çeşit karşıtlık olduğuna dair bir düşünce mevcut olduğu için (gerçek iyi niyetlilere önyargı) hayırseverliğin kişinin kendisine olan sevgisine ve kişisel çıkarların peşinde koşmanın toplumun çıkarlarına ne gibi bir katkısının olduğunun ve ayrıca kişinin kendisine olan sevgisi ile diğer tutkuları arasında tutarsızlık ve karşıtlık olup olmadığının sorgulanması gerekecektir" demektedir. Herkesin kendi mutluluğuna yönelik olarak arzusu ve belirli nesnelere yönelik belirli ve çeşitli sevgileri, tutkuları, istekleri vardır. Birincisi kişinin kendisine olan sevgisinden kaynaklanır. İkincisi ise kişiliğindeki doğadan kaynaklanır. Birincisinin peşinden koştuğu amaç, içsel olan kendi mutluluğu, keyfi ve tatminidir. İkincisinin amacı sevgilerin yöneldiği ve hakkında her zaman belirli bir fikir veya algı olan dışsal şeydir. Biri kendi çıkarlarını veya mutluluğunu yansıtan varlık olan insana aittir, diğeri mantıklı olmaktan çok uzak olmasına rağmen büyük ölçüde insan doğasının bir parçasıdır. Doğamızın bir parçası olan kendimize olan sevgimiz veya kendi mutluluğumuza yönelik genel arzumuz prensipleri ile doğamızın bir parçası ve başka bir eylem prensibi olan belirli dış nesnelere duyulan belirli sevgiler arasında bir ayrım vardır. Bunların bir kısmı kişinin kendisine olan sevgisine atfedilebilirse de tamamen kendi iç mizaca atfedilemez. Çünkü açıkladığımız gibi bunun başka prensipleri vardır. Başkalarına karşı şefkat duygularının, nihai olarak kendi menfaatimize yönelik olduğunu söylerler örneğin Hobbes, acımayı, "başka bir kişinin felaketi hissinden kaynaklanan ve

gelecekte bizim de başımıza gelebilecek bir felaketin kurgusu” olarak tanımlar.

Kant da kutsal metinlerdeki komşumuzu sevmeyi buyuran yerleri, iyilik yapma, eğilimden dolayı değil de ödevden dolayı ortaya çıkar önermesi nedeniyle böyle anlamamız gerektiğini bildirmektedir (Akarsu, 1999). Neden başkalarının iyiliğine yönelik olarak hiçbir karşılık beklemezsiniz böyle bir arzumuz olduğuna inanmalıyız? Burada önemli bileşen başkalarına karşı hissettiğimiz şefkat duygusudur. Bu duygu yardım etme motivasyonunu tetikler.

1.2.3. Trivers

Trivers’a göre (2010) biyolojik olarak canlılar arasında en yardım severi insandır. Bu aşırı yardımseverliğin evrimsel açıdan da incelenmesi gerekir. Antropolog Trivers özgeci davranışları evrimsel çerçevede işlemiş ve açıklanması için evrimsel model geliştirmişti. Bu model ; “karşılıklı özgeci” olarak kavramlaştırılan belirli davranış türlerinin özgeci davranış sergileyen canlının muhatabı ile uzaktan bağlantılı olduğu ve akraba seçiliminin nasıl gerçekleştiğini göstermek üzere tasarlanmıştı. Özgeci canlılar, zaman içerisinde hem üreme hem de hayatta kalma açısından özgeci olmayan canlılara üstün gelmeye eğilim gösterir. Bu görüşe göre bir yabancıya yardım ederek kendine benzer bir durumda bulunduğumda bana da benzer şekilde yardım edilmesi ihtimalini arttırırım. Özgeci davranış yakın akraba olmayan başka bir organizmaya faydası dokunan ve davranışta bulunana organizmaya faydanın ve zararın kişinin her şeyi kapsayan iyiliğine olan katkısıyla belirlendiği durumda belirgin bir biçimde zararlı olan davranış olarak tanımlanabilir. Kendisi ile uzak bağlantıları olan bir insanı boğulmaktan kurtarmak için kendisini belirli bir riske atarak suya atlayan bir insanın özgeci bir davranış sergilediği söylenebilir. Eğer kendi çocuğunu kurtarmak için atlıyor olsaydı davranışı özgecilik örneği olmayacaktı; sadece çocuğunda bulunan kendi genlerinin kalıcılığına katkıda bulunuyor olabilirdi. Sober ve Wilson da (1998’den akt., Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2012) evrim kuramının özgecililiği desteklediğini iddia ederler. Başka bir model öne süren Hamilton (1964) sosyal davranışların genetik evrimi adlı çalışmasında; bazı koşulların özgeci davranışları ortaya çıkardığını öne sürmektedir. Örneğin; “karşılıklı bağlılık derecesi açısından” bir ürün bireylerinin birbirine yakın tutmaya eğilim gösterecek ve birlikte özgeci durumlarla karşı karşıya

kalma olasılıklarını arttıracaktır” önermesi gibi (Trivers, 2010). Bu açıklamalar Trivers’ın karşılıklı özgeciliğin evrimini destekleyen geniş koşulları belirlemeyi amaçlamıştır. Karşılıklı özgeciliğin örneklerinden sadece insanın özgeciliği için geniş tahminlerde bulunulabilir. Trivers’a göre karşılıklı özgecilik; her bir partnerin aynı zamanda kendine yardım edilenin diğerine de yardım ettiği bir sembiyoz olarak görülebilir.

Karşılıklı İnsan Özgeciliğinin Altında Yatan Psikolojik Sistemin Anlaşılması: Karşılıklı özgecilik davranışlarının desteklenebilme ihtimalini etkileyen ilgili biyolojik parametreler, Trivers’ın çalışmasında belirtilmekteydi. Buna göre; 1-yaşam süresinin uzunluğu, 2- karşılıklı bağlılık derecesi 3- ebeveyn bakımı 4-baskınlık hiyerarşisi 5- savaşta yardım. Bunlar, karşılıklı özgeciliğin evrimini destekleyen geniş koşulların belirtilmesi açısından önemlidir. Çalışmalarda vurgulanan şey; yukarıdaki koşullar kullanılarak tahmin edilebilecek tek karşılıklı özgecilik örneği, insana ait olan özgeciliktir. İnsan türünde karşılıklı özgecilik bilinen tüm kültürlerde yer almaktadır (Gouldner, 1960’dan akt., Trivers, 2010). Buna göre, insan özgeciliğinin listesi şu özgeci davranış türlerin içerecektir: tehlike anlarında yardım etme, yiyecek paylaşımı, hasta, yaralı veya çok yaşlı ve çok gençlere yardım etme, yapılması gerekenleri paylaşma, bilgi paylaşımı. Antropologlar insan davranışında karşılıklılığın önemini kabul ederler. Ancak paradigmaları gereği bu davranışların işlevlerini belirlerken bunu grup faydası, grup ilişkilerini sağlamlaştıran karşılıklılık ve grubun hayatta kalmasının teşvik edilmesi açısından yapmışlardır. İnsan evrimi süresince gelişen karşılıklı özgeciliğin derecesi ve bunun günümüzde ki genetik temeli hakkında hiçbir direkt kanıt yoktur. Günümüzde evrensel ve günlük karşılıklı özgeci pratiğine bakılarak bunun yakın zamandaki insan evriminde önemli bir faktör olduğunu ve özgeci davranışları etkileyen duygusal eğilimlerin genetik bileşenlerinin olduğunu varsayabiliriz. Berkowitz ve Friedman (1967), çalışmalarında, buna bağlı olarak, arkadaşlık, beğenme ve beğenmeme duygularının özgeci davranışları etkilediği yönünde özgecilik ve beğenme arasında ilişki bildirmiştir. Darwin (1871), Williams (1966) ve Hamilton (1969’dan akt., Trivers, 2010), arkadaşlığın özgeci davranışın yönünün belirlenmesinde oynadığı rolü kabul etmişlerdir. Darwin’den alıntı yapan Williams; özgecilikten evrimleşmekte olan bir davranış olarak bahsetmiştir.

Trivers'a göre; minnettarlık, sempatiyi özgeci davranışın motivasyon kaynağı olarak göstermiştir (evrimsel olarak sempati duygusu özgeci davranışı motive etmek için seçilmiştir). Eşitsizlik, adaletsizlik ve karşılıksızlık genelde insan saldırganlığını ve kızgınlığını motive eder. Montada ve Schneider'ın (2009) çalışmasında; prososyal yükümlülükler, adalet kavramı çerçevesinde incelenmiştir. Adalet kavramı ile sorumluluk, sempati ve empati, öfke "ettiğini bulursun inancı" gibi, kavramlarla anlamlı ilişkiler bulgulanmıştır. Trivers'ın ileri sürdüğüne göre; kişi başkalarının davranışını kendi faydasına yönelik olarak kullanmak üzere; arkadaşlık, saldırganlık, suçluluk, sempati duygularının özelliklerini taklit etmesini destekleyecektir.

Evrimsel sosyal psikologlar, özgeciliğin evrimsel açıdan yaşamsal değer taşıyan bir özellik olup olmadığına ilişkin sorular sorarlar. Sosyo-biyologlar, insanın sosyal davranışına, çoğu sosyal psikoloğa göre farklı bir perspektiften yaklaşmaktadırlar; yardım eden için görünür bir fayda olmadığında ortaya çıkan güçlü bir özgeciliğin varlığına inanılır. Bu fayda kalımsaldır.

1.3. Evrimsel Özgecilik, Etik Özgecilik, Psikolojik Özgecilik

1.3.1. Sober ve Wilson

İnsan bilimleri açısından büyük etki yaratan evrim düşüncesi, insan zihni ve ahlakının kökeninin açıklanmasında tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmanın arkasında insan zihninin ve ahlakının sırf doğal seçimle çalışan evrimin bir ürünü olarak görülmesi yatar. Buna göre ahlak evrimsel süreçte ortaya çıkan biyolojik fonksiyonlarla bir tutulur. Bunun anlamı, kısaca evrim ürünü olarak ortaya çıkan doğadaki biyolojik fonksiyonların aynı zamanda ahlaki davranışlar olduğudur (Özgökman, 2015). Düşünce tarihi açısından; ahlakın, bilimsel olarak ele alınması, sanayi devriminden sonra fizik biliminin gelişmesine paralel olarak gerçekleşmiştir. Bu çabaların başlangıç noktası ise H. Spencer'dır (1850). Spencer'e göre yaşamın yasası, evrim kuramıdır ve canlının değişimi, çevreye uyum tamamlanmaya kadar sürer. Bu süreçte canlının fiziksel yapısı gibi davranış sistemi olan ahlak da evrim sonucunda ortaya çıkar. Spencer'in ulaştığı bu sonucun anlamı kısaca insanın fiziksel olduğu kadar toplumsal olarak da evrimleştiğidir (Özgökman, 2015). Aydın ve Sol çalışmasında (2006), ahlaksal davranışları düzenleyen normların, psikogenetik ve çevresel olgular tarafından güdülenen davranışların zaman içinde bir toplulukla yaygınlaşması sonucunda

ortaya çıktığını savunmaktadırlar. Onlara göre, farklı değişkenlerin toplumlarda etkili olabilmesi, toplumlarda farklı normların ortaya çıkmasına neden olabilir. Aydın ve Sol, “üst norm” olarak adlandırdıkları normların farklı toplumlarda bile kabul göreceğini ileri sürerler. Bu tür normları ise, toplumsal yapı ya da insan aklında aramak yerine psikogenetik olgularda aramanın çağdaş evrimsel biyoloji ve psikolojinin verileriyle de bağdaştığını söyleyerek evrimsel etik görüşünü savunmaktadırlar. Darwin’e göre (1859; 1871), doğal seçim, ahlaki davranışların evrimini sağlayabilirdi. Ona göre hayatta kalabilmek için birbirleriyle mücadele eden topluluklar arasında birbirlerini tehlikelere karşı uyarmaya, korumaya, yardımlaşmaya ve diğerinin yerine kendini feda edebilecek kadar kahramanca davranmaya yatkın olanların, böyle davranışlara sahip olmayan topluluklara karşı daha başarılı olacaklardır. Denebilir ki; ahlaki davranışların daha çok geliştiği topluluklar, böyle olmayan topluluklara göre hayatta kalmakta daha çok avantajlı olacak ve sosyal nitelikler ilerleme eğilimi göstereceklerdir. Spencer (1896) ise, eğer toplumdaki ahlak olgusunu anlamak istersek, birey ve toplumun birlikte evrimine bakmamız gerektiğini söylemekteydi (Özgökman, 2015).

Ahlak kültürler içerisinde ve arasında, zamanla ne şekilde değişiklik gösterir? Kültürel evrenselleri oluşturan ahlaki fikirler var mıdır? Varsa bu değişiklik motivi nasıl açıklanabilir? Bu sorular aynı zamanda evrimsel ve psikolojik özgecilik üzerine olan çalışmalarla ilgilidir. Buna rağmen; psikolojik özgecilik, ahlak ile aynı şey değildir; çünkü bireylerin özgecilikle ilgili kaygıları etik ilkeler ile formüle edilmeksizin de oluşabilir. Egoist ve özgeci arzular başkası ile ilgilidir. Kendine veya başkalarına yönelik tercihlerin olması ahlak sahibi olmak için yeterli değildir. Bu durumda ahlak neden evrimleşmiştir? Eğer ebeveynler çocuklarını değişmez bir şekilde seviyorlarsa ebeveynlere çocuklarını sevmeleri gerektiğini söyleyen bir ahlaki ilkeye sahip olmanın anlamı nedir? İnsanların kendi arzuları nedeniyle kendiliğinden sergiledikleri davranışların üzerinin ahlaki bir kural ile örtülmesine gerek yoktur. Açıkça belli olan önerme şudur: Ahlakın sosyal işlevi insanlara, yapmaya eğilim göstermeyecekleri şeyleri yaptırmak ve güçsüz formlarda sahip oldukları eğilimleri güçlendirmektir. O halde, ahlak, psikolojik özgecilik motivelerinin üzerinde bulunan önemsiz ve gereksiz bir fazlalık değildir (Sober ve Wilson, 2010). Genetik ve kültürel evrim, insanların sahip olduğu

kapasitelerde değişiklik yapmaya devam edecektir. Evrimsel bakış, insanların evrimsel özgeci ve psikolojik özgeci olarak iki tür davranışta bulunmaya yönelik bir eğilimle donatıldığını iddia eder.

1.4. Empati Kaynaklı Özgeci Motivasyon

1.4.1. C. D. Batson ve Diğerlerinin Açıklamaları

Batson, yardım etme davranışında nihai hedeflerin nasıl bilinebileceği konusunu araştıran bilim insanının deneysel olarak cevaplayamadığı soruları deneysel olarak ayırt edilebileceği noktasından hareket etmişti. İnsanlarda özgeciliğin varlığını sorgulamak için geliştirdiği deneysel modelinde motivasyon kaynağı olarak empatik kaygıyı bildirdi (Batson, Duncan, Ackerman, Buckley ve Birch, 1981). Psikolojik egoizmin bencillik temelli açıklamaları kişilerin niçin ve nasıl özgeci bir şekilde davrandıklarını açıklamada yeterli olamamaktadır. Batson, empati-özgecilik hipotezi ile ilgili çalışmasında özel olarak “yardım etme” motivasyonu ile ilgilenmektedir. Araştırmanın problemini, başkalarına yardım ettiğimizde bunun tamamen kişisel çıkarlarımızla ilgili olup olmaması ve özgeci bir şekilde motive olabilme yetisine sahip olup olmamız şeklinde özetleyebiliriz. “Sonuçta hiçbir yük olmaksızın kişisel duygularımızdan en az etkilenen sevgi, kendimize duyduğumuz sevgidir” yargısı, başlangıçta Batson’ı da etkilemişti. Mandeville (1732) bunu açıklamak için şu örneği veriyor: Ateşin içine düşen bir bebeği kurtarma eylemi iyi veya kötü değildir. Bizi bu yardım davranışına iten şey, bunu yapmadığımızda çekeceğimiz acıdan korunma gerekliliğidir (Batson, 2008).

Batson, empatinin özgeci davranış için önemli bir motivasyon kaynağı olduğunu düşünüyordu. Empatik kaygıya; sempati, şefkat, duyarlılık gibi duyguları da dahil etmiştir. Kavramsal olarak empatinin, sempatiden temel farkı: bir duyguyu biri için hissediyor olmak ve bir duyguyu biriyle birlikte hissetmek olarak açıklayabiliriz. McWilliams’a (2009) göre; bu iki yaşantı arasındaki fark, sempati(acıma, ilgi gösterme, gibi terimler) ile empati arasındaki ayrımı öne çıkarmanın nedeni kavramların işlevsellik kazanmasıdır. Danışan-danışman açısından “empati” terimi, çoğu kez, danışan, duygusal açıdan ne iletiyor olursa olsun danışmanın, danışana gösterdiği sıcakkanlı, kabul edici, cana yakın davranışlar anlamında, yanlış bir şekilde kullanılır hale gelmiştir. Yardım etme davranışı içinde, danışan ve danışman ilişkisinde “empati kavramının tam

taşıdığı anlam: danışanın hissetmekte olduklarını duygusal açıdan hissetme kapasitesidir.

Batson'ın empatik kaynak olarak bildirdiği kavram, başka bir kişinin iç durumunu doğru şekilde algılamaya yönelik bilişsel yeteneği ile karıştırılmamalıdır. Farklı empati türleri farklı yardım etme güdülerine yol açacağı yolunda bildirimler de var (Batson, Salvonini, Early, 1997'den akt., Hogg ve Vaughan, 2014). Özgeci motivasyona yol açan empatik perspektiflerden biri, başkasının hissettiklerini hayal etmesinin empati doğurduğudur. Aynı durumda kişinin nasıl hissedeceğini hayal etmenin ise hem empati hem de benlik yönelimli olduğu bunu da özgeci ve egoist motivasyonların karışımına yol açabileceği bildirilmiştir. Batson ve arkadaşları çalışmalarında perspektif edinimiyle ilgili daha ileri bir ayırım yapmışlardır. Bu bir kimsenin neler hissettiği ile sizin aynı durumda neler hissedeceğinizi anlamak arasındaki bir ayrımdır. Bir kişinin ne düşündüğünü anlamak ile bir kişinin ne hissettiğini anlamak ayrı şeylerdir. Birincisi bilişsel perspektif, ikincisi duygusal perspektifi gösterir. Bazı araştırmacılar bilişsel perspektif edinilenlerin daha yüksek düzeyde bir empatik ilgi ve yardım etme konusunda gönüllülük gösterdiklerini bulgulamıştır. Batson ve arkadaşlarının (1981) çalışmasında, prososyal davranışın gerçekleşmesinde önce bir uyarılmaya ihtiyacı olduğu sonra empatinin başkalarına yardım etmek üzere harekete geçirdiği vurgulanmaktadır (Piliavin ve Charng, 1990'dan akt., Batson, 2008). Empatik kaygının empati oluşturan ihtiyacı azaltmaya yönelik yardımda bulunmayı teşvik ettiği düşüncesini ilgili başka araştırmalar da desteklemektedir. Dovidio, Allen ve Schroeder'in (1990) deneysel bir araştırmasında; empatik kaygının yardım etme üzerindeki etkisinin, özgeci ve egoist açıklamaları incelenmiştir. Empati-özgecilik hipotezinin sınanmasına göre; empatik kaygının diğer kişinin sıkıntısını hafifletmek için özgeci bir motivasyon yarattığını iddia etmektedir. Başka bir çalışmada ise (Sibicky, Schroeder ve Dovidio, 1995'den akt., Batson, 2008); empatik kaygının ilgiye ihtiyacı olan kişileri uzun süreli iyi olmaya yönelttiği bulgulanmıştır. Ayrıca, başkalarına yardım etmeye yönelik motivasyonlar, fayda sağlamasına ilişkin, işlevsel bir hedef olarak açıklanmaktadır. Empatiden kaynaklanan özgecilik hipotezi; ihtiyaç içinde birisine duyulan empatik kaygı bu ihtiyacı karşılamaya yönelik özgeci motivasyon yaratır veya özgeci motivasyonun kaynağı ihtiyaç içinde bir insana duyulan empatik kaygıdır (Batson, 2008). Batson, empati-

özgecilik hipotezini egoist alternatiflere karşı test ettiği deneysel çalışmasında; bu deneylerin sonuçları empati-özgecilik hipotezi tarafından tahmin edildiği yönünde tutarlılık göstermiştir. Egoist alternatifler ile ilgili bir kanıt yoktur. Buna göre; empati-özgecilik hipotezinin doğrulandığı ve empatik kaygının özgeci motivasyona yol açtığı sonucuna varılabilir. Batson ve arkadaşlarının deneysel çalışmasında (1995), iki deneyin sonuçlarına göre: empatiden kaynaklanan özgeciliğin ve ahlaki bir adalet prensibine sahip olma arzusunun bazen birbiri ile işbirliği yapan, bazen de çatışan bağımsız prososyal güdüler olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan, Piliavin ve Charng'ın (1990'dan akt., Hogg ve Vaughan, 2014) görüşü şudur:

Özgeci görünen davranışın, yakından bakıldığında egoist güdüleri yansıttığı yollu eski bir yaklaşımdan yeni bir paradigmaya geçildiği görülüyor. Bugün giderek gelişme gösteren kuram ve veriler, gerçek özgeciliğin – bir başkasının yararına olacak şekilde davranmak- gerçekte var olduğu ve bunun insan doğasının bir parçası olduğu yolundaki görüşle daha çok uyuşmaktadır.

1.5. İlgili Araştırmalar

Piff, Dietze, Feinberg, Stancato ve Keltner'in (2015) beş çalışmasında; kolektif bir duygu olarak korku ve merakla karışık saygının kavramsal analizlerinden yola çıkarak, korku ve merakla karışık saygının bireyin kendi kişiliğinin ve kaygılarının azalmasına ve prososyal davranışın artmasına neden olacağı hipotezi test edilmiştir. Birinci çalışmanın sonuçlarına göre: korku ve merakla karışık saygı duyma eğilimleri, diğer prososyal duyguların (örneğin, şefkat) üzerinde daha fazla cömertlik tahmin etmiştir. İkinci çalışmada test edilen; etik karar vermenin, üçüncü çalışmada test edilen cömertliğin, dördüncü çalışmada test edilen prososyal değerlerin artmasını sağladığı bulgulanmıştır. Son olarak, beşinci çalışmada katılımcıların yüksek ağaçlardan oluşan bir korunun içinde bırakıldığı deneyde; korku ve merakla karışık saygının doğal bir şekilde harekete geçirilmesi, prososyal yardım etme davranışını arttırdığı bulgulanmıştır.

Kogan vd.'nin (2014) çalışması vagal etkinlik ile prososyallik arasındaki linear olmayan ilişkinin deneysel sonuçlarının açıklamasını içermektedir. Vagus sinirinin prososyallikle ilgisinin olup olmadığının anlaşılmasında geliştirilen hipotez; vagus sinirinin etkinliğinin, duygusal ifadeyi, başkalarının zihinsel ve duygusal

durumlarına yönelik empatiyi, kişinin kendi sıkıntısını düzenleyebilmesini ve olumlu duyguların yaşanmasını mümkün kılan fizyolojik sistemleri düzenleyerek prososyal davranışı destekleyecektir. Sonuç olarak, çok fazla ve çok az vagal etkinliğin prososyallik için zararlı olduğu bildirilmiştir.

Düşük ve yüksek ahlaki karakter özelliklerine sahip yetişkinlerin ayırt edici özelliklerinin belirlendiği çalışmada ise (Cohen, Panter, Turan, Morse ve Kim, 2014); yüksek ahlaki karakter düzeylerine sahip olan yetişkinlerin; başkalarının ihtiyaçlarını ve ilgilerini göz önünde bulundurmaya ve eylemlerinin diğer insanları nasıl etkilediğini değerlendirmeye (örneğin, yüksekdürüstlük, alçakgönüllülük, empatik kaygı ve suçluluk duygusuna yatkınlık düzeylerine sahiptirler), özellikle olumlu kısa vadeli sonuçlara ve olumsuz uzun vadeli sonuçlara yol açan davranışlara başvurarak davranışlarını etkili bir şekilde düzenlemeye (örneğin, yüksek vicdanlılık, özdenetim ve gelecekteki sonuçları göz önünde bulundurma düzeylerine sahiptirler) ve ahlaklı olmaya değer vermeye (örneğin, yüksek ahlaki kimlik-içselleştirme düzeylerine sahiptirler) yatkın oldukları iddia edilmiştir. Bilişsel ahlaki gelişimin, duygusallık ve sosyal değer yönlendirmesi, görece ahlaki karaktere yönelik olarak tanısal olmadığı noktasından hareket edilmektedir. Çalışma 1 ve çalışma 2, kendi kabullerine ve çalışma arkadaşlarının gözlemlerine göre düşük ahlaki karaktere sahip çalışanların zararlı çalışma davranışlarını daha sık sergiledikleri ve yardımsever çalışma davranışlarını daha nadiren sergilediklerini ortaya çıkarmıştır. Çalışma 3, düşük ahlaki karaktere sahip yetişkinlerin etik olmayan anlaşma taktiklerine yönelik olarak yüksek ahlaki karaktere sahip olan yetişkinlere göre suç işlemeye daha yatkın davranışlar sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Demografik değişkenler (cinsiyet, yaş, gelir) ve çalışma biçiminin temel ilkeleri (etik yönetmelikler) kontrol edildikten sonra bireysel farklılıkların çalışanların davranışları üzerinde tutarlı ve anlamlı etkileri olduğu gösterilmektedir. Ayrıca bu çalışmada, kişiliğin önemini azaltan bakış açılarının doğruluğunu desteklemektedir.

Temel kişilik özellikleri ile prososyal davranış-işbirliği arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada ise Hilbig, Glöckner ve Zettler (2014); HEXACO kişilik modelinin değerlendirilmesinden daha net bir görüntü ortaya çıkarmışlardır. Bu çalışmanın analiz sonuçlarında “kesin davranış” bireysel ve sosyal sonuçlar açısından incelenmiştir.

Elde edilen sonuçlar, teoriyle tutarlı olarak; dürüstlük-alçakgönüllülük ile prososyal davranışı tahmin etmektedir.

1.6. Prososyal Motivasyonun Diğer Formları

Özgeci motivasyonun empatik kaygı dışında kaynakları olabilir mi? Özgeci kişilik için ahlaki muhakeme ve içselleştirilmiş prososyal değerler gibi pek çok olası kaynak önerilmektedir. Bu kaynakların yardım etmeye yönelik yüksek motivasyon ile ilgili olduğunu söylemekle birlikte bunun özgeci motivasyon olup olmadığı literatürde açık değildir. Bunların içinde, olumlu benlik kavramı oluşturmak veya suçluluk duygusundan kaçınmak gibi nihai hedeflere giden işlevsel bir motivasyon olabilir.

Egoizm ve özgecilik tartışmasının ötesinde; nihai hedefin kişinin kendi çıkarları veya başka bir kişinin çıkarları olmadığı ve başka prososyal motivasyon formlarının mevcut olup olmadığı ile ilgili yapılan tartışmalarda kolektivizm ve ilkelik ele alınmaya değer bir kaynak görünmektedir. Kolektivizm, bir gruba faydalı olma motivasyonudur ve nihai hedef grubun iyiliğidir. Ahlak filozofları da, özgecilik ve kolektivizmle ilgili problemlere bakarak adalet gibi evrensel ve tarafsız bir ahlaki ilkeye sahip olma nihai hedefini taşıyan bir prososyal motivasyonu savunmuşlardır. Ahlaki bir ilkeye sahip olma nihai hedefi ile davranışta bulunmak gerçekten mümkün müdür? Kant da ilkelikten kaynaklanıyor gibi görünen başkalarına yönelik kaygımızın aslında kendimize olan sevgimizden kaynaklanıyor olabileceğini kabul etmiştir (Kant, 1995). Batson (2008) bir çalışmada ahlaki motivasyonu “ikelilik” olarak adlandırmaktadır. Farklı bir çalışmada ise; kolektivizm gibi görünen şey egoizmin bir formu olabilir. Örneğin, kolektivizmde görülen grubun iyiliğine yönelme, kişinin kendi çıkarlarına yönelik bir ilginin ifadesi olabilir. Ayrıca grubun çıkarları grubun sınırları ile kısıtlanmıştır. Grup dışındakilere zarar vermeye izin verir hatta teşvik bile edebilir. Sonuç olarak özgecilik zaman zaman ortak iyiliğe egoizmden daha büyük bir tehdit oluşturabilir şeklinde görüşler ortaya çıkmıştır (Batson vd., 1999). Davranış ve düşüncelerimiz sosyal olabilir; böyle baktığımızda “sosyal egoist” olabileceğimizi düşünerek bu kavram üzerinden de özgeciliği açıklayabileceğimizi anlaşılmaktadır. Ancak konu ile ilgili tartışmaların odak noktası, empati-yardım ilişkisinin altında yatan motivasyonun doğasının analizi olmuştur. Pek çok ilgili araştırmalar, yardıma ihtiyacı olan birine, empati, sempati, şefkat ve sevecenlik

duyguları hissettiğimizde yardım etmeye daha yatkın olduğumuzu göstermektedir (Batson, 2010). Empati- yardım ilişkisi; bir başkasına karşı hissetmek ile bu insana yardım etmek arasındaki ilişkidir. Bu ilişkinin varlığına dair bir şüphe yok ancak bunun neden var olduğuna ve sosyal doğamız hakkında ne söylendiğine dair tartışmalar yapılmaktadır (Batson, 1987).

Nihai hedeflere bakılarak özgeci motivasyonların anlaşılabilceği yani nihai hedeflerin özgeci motivasyonları yordayabileceğinin kanıtlarının yanı sıra; sosyal egoizm, kişinin kendisine fayda sağlaması nihai hedefine giden yolda yardıma ihtiyacı olan kişiye faydalı olmanın işlevsel bir hedef olduğunu söyler. Ancak, kişi başkasına yardım ederek kendini iyi hissediyorsa bu başkasına yardım davranışı için amacın kendini iyi hissetmeyi sağlamak olduğunu kanıtlamaz. Bu durumda motivasyon egoist değil özgecidir (Batson, 2010). Yardım etmenin sonucunda bu davranış iki taraflı olduğunda (iki tarafa da yarar sağlama durumu söz konusu olduğunda) nihai hedeflerin bilinemeyeceği ve bu problemin deneysel olarak cevaplanamayacağı için pek çok araştırmayı caydırmasına rağmen, Batson, insanların nihai hedeflerin deneysel modelde incelenebileceğini düşünerek araştırmalarını genişletmiştir. Empati-yardım ilişkisi bulgusuna sosyal egoizm bakış açısından yaklaşan araştırmacılar öncelikle bu yardımın yardım eden kişinin kendisine olan olası faydalarına işaret etmişlerdir. Sıkıntı içindeki birine empati duyduğumuzda bu durum bizi de sıkıntıya sokmaz mı? Belki de basit bir şekilde işlevsel bir nihai hedef olarak kendi sıkıntımızı geçirmek için onların sıkıntısını geçirecek şekilde davranıyoruzdur (Piliavin ve Piliavin, 1973'den akt., Batson, 2010). Ya da kendisine empati duyduğumuz birine yardım etmediğimizde utanç ve suçluluk duyacağımızı düşünürüz. Bu açıklamalarda; cezalandırmadan kaçınma, ödül arayışı gibi egoist empati-yardım ilişkisi açıklamalarının hangisinin doğru olacağı sorusu davranış ile değil davranışın altında yatan motivasyon ile ilgilidir. Söz konusu durum ise yardım eden kişinin nihai amacı ile ilgilidir. Sosyal egoizm kişinin kendisine fayda sağlaması nihai hedefine giden yolda yardıma ihtiyacı olan kişiye faydalı olmanın işlevsel bir hedef olduğunu iddia etmektedir. Özgecilik ise; kişi başkasına yardım ederek sonuçta kendini iyi hissetmiş ise, bu başkasına yardım için amacın kendini iyi hissetmeyi sağlamak olduğunu kanıtlayamayacağını savunur. Bu

durumda motivasyonun egoist değil özgeci olduğu kabul edilir. Sonuç olarak nihai hedefler önemlidir.

2. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Özgecilik tanımları çeşitli olduğu kadar farklı disiplinleri de ilgilendirmektedir. Tanımlar anlamla ilişki kurmamızı sağlar. Nitekim literatürü incelediğimizde; yalnızca tanımlar değil kavramların insanla ilişkisini kavramak ve tanımların ötesine geçerek, kavramlarla daha derin ilişkiler kurmamız gerektiğini anlıyoruz.

Prososyal davranışların kaynağı olarak özgeciliğin ve onu harekete geçiren motivasyonların araştırılması, bizi tek başına Psikoloji disiplinine yönlendirmiyor. Bunun nedeni; psikolojik egoizm gibi bencillik temelli açıklamaların kişilerin niçin ve nasıl özgeci bir şekilde davrandıklarını açıklamada yeterli olmamalarıdır. Özgeciliğin doğası; bireyin çeşitli durumlarda başkalarına yardım etmesine neden olan nitelikler psikologların ilgi alanına girmekle birlikte bireysel farklılıklar açısından baktığımızda bazı insanlar açık bir şekilde diğerlerinden daha yardımsever olsa da davranışları yalnızca kişiliklerini belirlemez. Bunun nedenlerinin araştırılması farklı disiplinlerin de katkılarını gerektirir.

Bu bağlamda, özgecilik ve yardım etme davranışına ilişkin görüngüler, psikolojinin yanı sıra, gelişim ve eğitimsel paradigmalarda içinde ele alındığıdır. Bunların eğitimsel yanı yardımsever olmanın öğrenilmesi ile ilgilidir. Bununla ilgili olarak yapılan çalışmalar özellikle yüklenme süreçlerinin önemine değinmektedir. Bunun anlamı; kişilerin, yardım etme davranışlarında kendilerine yardımseverlik yüklemeleri yapmasıdır. Özellikle çocuğun kendini yardımsever bir kişi olarak tanımlaması, ileriki yaşlarda yardım etme veya etmeme seçenekleriyle karşılaştığında daha önce yaptığı yüklemenin etkisinin olacağına ilişkin tartışmalar mevcuttur. Öğrenme kuramları çerçevesinde yeni araştırmalar yapılabilir.

Özgecilik söz konusu olduğunda, her şeyden önce insanların güçlü ve erdemli yanları ile ilgilenmek akla gelir. Bunun için bize gerekli olan ilk bilgi, filozoflar tarafından sunulmuştur. Yakın zamanlarda ahlak psikolojisi (Moral Psychology) çalışma alanı içinde konu edilen incelemeler, araştırmalar, yardım etme davranışlarının açıklanmasında bize bütüncül bir şekilde kavrayacağımız ve açıklamasını yapacağımız kanıtlar sunmaktadır.

Bazı filozoflar, motivasyonla ilgili olduğu için ahlaki eylemle kişisel çıkarlar arasındaki bağlantıyı vurgulamıştır. Ancak, bu ilişkisellik kişisel çıkarların normatif bir standart olduğu anlamına gelmemelidir. Bazıları rasyonel egoizmi desteklemiştir.

Özgecilik ve yardım etme davranışı ile ilgili çalışmaların merkezi; Batson'ın empatik kaygının özgeci motivasyonu sağladığına dair kanıtlarıdır. Bunlar, prososyal dürtüler, duygular ve davranışlar hakkındaki düşünce biçimini değiştirmiştir veya değiştirecektir. Bu görüş, Batson ve arkadaşlarının, bize sağladığı araştırmalarının ve ileri sürdüğü düşüncelerin bütününe baktığımızda elde ettiğimiz bir sonuçtur. Kişisel çıkarlara yönelik açık sosyal onayların olduğu durumlarda özgeciliğe yönelik açık onaylar bulunmamaktadır.

Temel kişilik özellikler ile işbirlikçi ve prososyal davranışlar arasındaki ilişki tam olarak anlaşılammış görünüyor. Latane ve Dorley'in (1970) çalışmalarında, bazı kişilik testlerinin ölçümlerinin yardım etme davranışını yordamadığı bildirilmiştir (Hogg ve Vaughan, 2014). Bu konuda yeni araştırmalar yapılmalıdır.

Prososyal motivasyonun farklı formları vardır ve bu formlar diğerleriyle ilişki içinde olabilir. Bu bağlamda, egoizmin, özgeciliğin, kolektivizmin ve ilkeliliğin kendi güçleri vardır ama zayıf tarafları da vardır. En büyük iyiliğe yönelik potansiyel, bu güdülerini bir arada yöneten stratejilerden kaynaklanabilir; böylece birinin güçlü tarafları diğerinin zayıf taraflarına üstün gelebilir. Özgecilik veya kolektivizme başvurularla ilkelere başvuruları bir araya getiren stratejiler; örneğin, adalet ilkesini ele alalım. Bu ilke evrensel ve tarafsızdır. Adaletli olma motivasyonu kolaylıkla seçilebilir ve nedenselleştirilmeye karşı savunmasızdır (Bandura, 1999'dan akt., Batson, 2008). Buna karşılık empatiden kaynaklanan özgecilik ve kolektivizm daha kuvvetli görünmektedir. Ancak Batson'a göre kapsamı açısından sınırlıdır ve belirli kişilerin ve grupların çıkarlarına yönelik taraf tutmaya neden olur. Belki de eğer insanları adaletsizliğin mağdurlarına yönelik olarak empatik kaygı duymaya veya kendilerini onlarla ortak bir grup içerisinde algılamaya yönlendirebilirsek iki güdünün kendine has güçlü taraflarını bir araya getirebiliriz. Adalet arzusu bakış açısı ve sağduyu kazandırabilir (Oliner ve Oliner, 1988'den akt., Batson, 2008). Bazı araştırma verilerine göre; kurtarma etkinliğinde bulunmanın, genelde kendisine karşı şefkat duyulan belirli bir kişiye yönelik olarak duyulan kaygı ile başladığı görülmektedir. Bu ilk hareket noktası daha sonra daha ileri temaslara ve kurtarma

etkinliklerine ve ilk empatik kaygının sınırlarının oldukça dışına uzanan bir adalet kaygısına yol açmıştır.

İnsanların davranışlarının altında yatan motivasyonların, çıkarımda bulunmak için kullanılması, yükleme kuramcılar tarafından tartışılmıştır. Motivasyon kaynaklarının anlaşılmasında yükleme kuramcılarının bu tartışmaları oldukça önemlidir.

Empati-özgecilik hipotezi, insanların başkaları için endişelenme kapasiteleri hakkındaki görüşler, deneysel çalışmalarla yeniden sınanabilir. Özgeci bir şekilde motive olabileceğimizi söylemek, başkalarının iyiliğini işlevsel bir ara hedef olarak değil, nihai bir hedef olarak düşünebileceğimizi söyler.

Eğer prososyal davranışlar, daha özenli bir toplum yaratmak niyetiyle ilgileniyorsa özgeci motivasyonun kaynağının da anlaşılması önemlidir. Bunun için daha fazla deneysel çalışmalar önerilmektedir. Ayrıca, bu çalışma alanları içinde, eğitimsel alan, özgeci ve yardımsever olmanın öğrenilmesine ilişkin olacaktır. Öğrenme kuramları çerçevesinde ve yüklemeler boyutunu da içine alan deneysel çalışmaların, (çocukların bilişsel gelişimleri de göz önüne alınarak) yapılmasıdır.

5. KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2012). *Ahlak felsefesinin sorunları* (Çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Akarsu, B. (1999). *Immanuel Kant'ın ahlak felsefesi*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Aronson, E., Wilson, T., & Akert, R. (2010). *Sosyal Psikoloji* (Çev. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Aydın, A. ve Sol, A. (2006). *Olgu ve değer ayrımı temelinde farklı bir evrimsel etik yaklaşımı*. II. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Batson, C. D. (1987). Prosocial motivations: Is it ever truly altruistic? In L. Berkowitz (Ed.) *Advances in experimental social psychology* (pp.65-122). New York: Academic Press.
- Batson, C. D., Duncan, Bruce D., Ackerman, P., Buckley, T., Birch, K. (1981). Is empathic emotion a source of altruistic motivation?. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40(2), 290-302.
- Batson, C. D., Daniel, Klein, Tricia, R., Highberger, Lori, Shaw, & Laura, L. (1995). Immorality from empathy-induced altruism: When compassion and justice conflict. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(6), 1042-1054.
- Batson, C. D., Ahmad, N., Yin, J., Bedell, S. J., Johnson, J. W., Templin, C. M., & Whiteside, A. (1999). Two threats to the common good: Self-

- interested egoism and empathy-induced altruism. *Personal and Social Psychology Bulletin*, 25, 3-16.
- Batson, C. D., & Powell, A. A. (2003). *Altruism and prosocial behavior. Handbook of Psychology*. Retrieved July 01, 2015, from <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10>
- Batson, C. D. (2008). *Empathy-induced altruistic motivation. "Prosocial Motives, Emotions, and Behavior"*, Inaugural Herzliya Symposium, March 24-27.
- Batson, C. D. (2010). How social an animal? The human capacity for caring. In T. Nadelhoffer, E. Nahmias, S. Nichols (Eds.), *Moral psychology: Historical and contemporary readings* (pp. 117-123). UK: Wiley-Blackwell.
- Berkowitz, L., & Friedman, P. (1967). Some social differences in helping behavior. *Personal Social Psychology*, 5: 217-25.
- Butler, J. (2010). Human nature and other sermons excerpts from sermon 5. T. Nadelhoffer, E. Nahmias, S. Nichols (Eds.). *Moral psychology: Historical and contemporary readings* (ss.103-110). UK: Wiley-Blackwell.
- Cohen, T. R., Panter, A. T., Turan, N., Morse, L., & Kim, Y. (2014). Moral character in the workplace. *Journal of Personality and Social Psychology*, 107(5), 943-963
- Deleuze, G. (2008). *Spinoza üzerine on bir ders* (Çev. U. Baker). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Dovidio, J. F., Allen, J. L., & Schroeder, D. A. (1990). Specificity of empathy-induced helping: Evidence for altruistic motivation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(2), 249-260.
- Hilbig, B. E., Glöckner, A., & Zettler, I. (2014). Personality and pro-social behavior: Linking basic traits and social value orientations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 107, 529-539.
- Hobbes, T. (2010). Leviathan and the elements of law natural and politic. In T. Nadelhoffer, E. Nahmias, S. Nichols (Eds.), *Moral psychology: Historical and contemporary readings* (pp. 97-102). UK: Wiley-Blackwell.
- Hogg, M. A., & Vaughan, G. M. (2014). *Sosyal psikoloji* (2. bs.) (Çev. İ. Yıldız ve A. Gelmez). İstanbul: Ütopya Yayınevi.
- Joannidis, C. (2013). *Tefekkür yakınlıklar*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2014). *Dünden bugüne insan ve insanlar sosyal psikolojiye giriş* (16. bs.). İstanbul: Evrim Yayınları.
- Karadağ, E. ve Mutafçılar, I. (2009). Prososyal davranış ekseninde özgecilik üzerine teorik bir çözümleme. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 41-64

- Kant, E. (1995). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi* (Çev. İonna Kuçuradi). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kogan, A., Ovels, C., Carr, E. W., Gruber, J., Mauss, I., & Shallcross, A. (2014). Vagal activity is quadratically related to prosocial emotions, and observer perceptions of prosociality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 107(6), 1051-1063.
- McWilliams, N. (2009). *Psikanalitik tanı* (Çev. E. Kalem). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Montada, L., & Schneider, A. (1991). Justice and prosocial commitments. In H. W. Bierhoff (Ed.), *Altruism in social systems*. Toronto: Hogrefe & Huber. Retrieved July 01, 2015, from <http://trove.nla.gov.au/6998457/?selectedversion/WBD7771586>
- Nadelhoffer, T., & Nichols, S. (2010). Introduction. In T. Nadelhoffer, E. Nahmias, S. Nichols (Eds.), *Moral psychology: Historical and contemporary readings* (pp. 87-91). UK: Wiley-Blackwell.
- Özgökman, F. (2015). Evrimsel ahlak ve eleştirisi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 153-173.
- Piff, P. K., Dietze, P., Feinberg, M., Stancato, D. M., & Keltner, D. (2015). Awe, the small self, and prosocial behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 108(6), 883-899.
- Sober, E., & Wilson, S. D. (2010). The evolution and psychology of unselfish behavior. In T. Nadelhoffer, E. Nahmias, S. Nichols (Eds.), *Moral psychology: Historical and contemporary readings* (pp. 135-147). UK: Wiley-Blackwell.
- Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (2012). (Winter 2012 edition). Egoism. Retrieved April 16, 2013, from <http://plato.stanford.edu/archives/win2012/>
- Trivers, R. L. (2010). The evolution of reciprocal altruism. In T. Nadelhoffer, E. Nahmias, S. Nichols (Eds.), *Moral psychology: Historical and contemporary readings* (pp. 124-134). UK: Wiley-Blackwell.
- Yıldız, F. (2015). Freud'un ahlak duygusunun kaynağı ve Kant'ın ahlak düşüncesi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 137-151.